

Верховний
Суд

Проблеми кваліфікації кримінальних правопорушень, що посягають на особу

Наталія Антонюк,
суддя Касаційного кримінального суду

Питання для обговорення:

- 1. Злочини проти життя та здоров'я особи.
- 2. Злочини, що посягають на волю особи.
- 3. Злочини проти статевої свободи та статевої недоторканності особи.

Злочини проти життя та здоров'я особи.

Розмежування ст. 115 КК та ст. 121 КК

- Про спрямованість умислу у злочинах, пов'язаних із заподіянням шкоди життю та здоров'ю особи, можуть свідчити дані, що характеризують особу як таку, що володіє навиками бойових мистецтв, у сукупності з відомостями щодо характеру і локалізації тілесних ушкоджень.
- Постанова ККС ВС від 10 грудня 2019 року у справі № 186/7896/17 (провадження № 51-3858км19)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86401082>

- Про умисел на вбивство потерпілого вказують, зокрема, такі обставини, як постріл обвинуваченим у потерпілого зі зброї, що була приведена ним у бойову готовність, у життєво важливий орган, вчинення протиправних дій у приміщенні з обмеженим простором, байдуже ставлення до спричинених наслідків, наявність наміру приховати факт смерті потерпілого.
- Постанова ККС ВС від 9 вересня 2021 року у справі № 361/2548/18 (провадження № 51-1816км21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/99613000>

- Дії особи, яка нанесла ножове поранення в ногу, в результаті якого настала смерть потерпілого, за відсутності даних про умисел на вбивство, правильно перекваліфіковані з умисного вбивства на умисне тяжке тілесне ушкодження, що спричинило смерть потерпілого.
- Постанова ККС ВС від 04 лютого 2020 року у справі № 705/623/18 (провадження № 51-1041км19)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/87485353>

- Для розмежування умисного вбивства із умисним тяжким тілесним ушкодженням, що спричинило смерть необхідно встановити ставлення винного до наслідку у вигляді смерті. При цьому потрібно враховувати те, що винний може вчинити умисне вбивство як з прямим, так і з непрямым умислом.
- У разі вчинення діяння із непрямым умислом, особа хоч і не бажає настання суспільно небезпечних наслідків, однак припускає їх настання.
- Постанова ККС ВС від 14 вересня 2021 року у справі №381/1869/18, провадження №51-2987км21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/99648350>

- Колегія суддів звертає увагу на поведінку засудженого після вчинення умисного вбивства. Засуджений не повідомив правоохоронні органи про напад на нього, не покликав сусідів на допомогу, не прийняв рішення про надання потерпілому медичної допомоги. Натомість він взяв кілька речей, що були у квартирі, зачинив двері та пішов з місця події.
- Колегія суддів вважає, що кількість (11 ударів), локалізація ударів (більшість – у життєво важливі органи), знаряддя вчинення злочину (ніж), поведінка засудженого після вчинення злочину поза розумним сумнівом свідчать про намір останнього вчинити саме умисне вбивство.
- Постанова ККС ВС від 27 квітня 2021 року у справі №333/1571/16-к, провадження № 51-1768км19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/96632017>

- Якщо винна особа, завдаючи тілесні ушкодження, діяла з неконкретизованим (абстрактним) умислом та необережно ставилась до настання суспільно небезпечних наслідків у виді смерті потерпілого, то такі дії слід кваліфікувати за ст. 121, а не ст. 115 КК.
- Постанова ККС ВС від 17 грудня 2019 року у справі № 756/10059/17-к (провадження № 51-1886км19)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86566235>

- На стадії закінченого замаху на вбивство добровільна відмова можлива лише в тих випадках, коли між здійсненим діянням і ймовірним настанням суспільно небезпечних наслідків є певний проміжок часу, у ході якого особа контролює розвиток причинного зв'язку, може втрутитися і перешкодити настанню суспільно небезпечного наслідку. Добровільна відмова у цих випадках можлива лише завдяки активним діям.
- Постанова ККС ВС від 13 лютого 2020 року у справі №164/1826/17, провадження № 51-6292км19

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/87703384>

Кваліфіковані склади умисного вбивства

За встановлення судом єдиного прямого визначеного умислу, спрямованого на заподіяння смерті двом або більше особам, вбивство однієї людини і замах на життя другої має кваліфікуватись як незакінчений злочин - убивство двох або більше осіб, оскільки єдиного злочинного наміру вбити двох осіб не було реалізовано з причин, що не залежали від волі винної особи, за відповідною частиною ст. 15 п. 1 ч. 2 ст. 115 КК незалежно від послідовності злочинних дій та за ч. 1 ст. 115 КК чи відповідним пунктом ч. 2 ст. 115 КК (або іншими спеціальними нормами, передбаченими в інших розділах Особливої частини КК) у разі наявності таких підстав.

Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 28 вересня 2020 року у справі № 640/18653/17 (провадження № 51-543кмо20)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/92021156>

- Про наявність умислу на умисне вбивство з особливою жорстокістю може свідчити, зокрема спосіб вчинення злочину (умисний підпал потерпілої), засіб його вчинення (бензин), взаємовідносини між винуватим та потерпілою. Спроба винної особи загасити полум'я на тілі потерпілої не виключає умислу на умисне вбивство з особливою жорстокістю.
- Постанова ККС ВС від 24 березня 2021 року у справі № 703/1992/17 (провадження № 51-5824км20)

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95905299>

Констатуючи наявність особливих фізичних страждань потерпілого, судам необхідно враховувати, що сама лише кількість тілесних ушкоджень не може безумовно свідчити про вчинення умисного вбивства з особливою жорстокістю.

Однак оцінка кількості спричинених тілесних ушкоджень у сукупності із іншими обставинами, наприклад, інформацією про тривалість заподіяння тілесних ушкоджень, фактом перебування потерпілого при свідомості під час застосування винним насильства, з врахуванням знаряддя вчинення злочину і його травмуючих властивостей, послідовності ударів і їх локалізації тощо дають підстави судам у кожному конкретному випадку встановити чи мала місце особлива жорстокість у разі вчинення умисного вбивства шляхом спричинення потерпілому особливих фізичних страждань.

Ознаки, які дозволяють зробити висновок про наявність умисного вбивства з особливою жорстокістю (особливі фізичні, психічні чи моральні страждання, вчинення вбивства у присутності близьких потерпілому осіб за умови усвідомлення цього винним тощо) є альтернативними і наявність хоча б однієї із них може бути достатньою для висновку про те, що має місце склад злочину, передбачений п. 4 ч. 2 ст. 115 КК.

Постанова ККС ВС від 14 грудня 2021 року у справі № 606/283/20, провадження № 51-4591км21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/102010675>

- Умисне вбивство з хуліганських мотивів (п. 7 ч. 2 ст. 115 КК) має місце у випадку, коли позбавлення життя потерпілого було вчиненого на ґрунті явної неповаги до суспільства, нехтування загальнолюдськими правилами співжиття і нормами моралі, а так само без будь-якої причини чи з використанням малозначного приводу.
- Дії особи, яка за наявності хуліганського мотиву позбавила життя потерпілого, слід кваліфікувати лише за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК і додаткової кваліфікації за ч. 2 ст. 296 КК не потребує.
- Постанова ККС ВС від 7 липня 2021 року у справі № 161/17022/17 (провадження № 51- 549км21)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/98235771>

- Дії особи підлягають кваліфікації як незакінчений замах на умисне вбивство, вчинене групою осіб за попередньою змовою, якщо вона хоч не вчиняє дій, безпосередньо спрямованих на заподіяння смерті потерпілому, але виконує частину того обсягу дій, який група вважала необхідним для реалізації спільного умислу, полегшуючи вчинення замаху на заподіяння смерті потерпілому іншою особою, який не було доведено до кінця з причин, що не залежали від їхньої волі.
- Постанова ККС ВС від 18 грудня 2019 року у справі № 220/2187/16-к (провадження № 51-5783км18)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/86505937>

- Відповідальність за умисне вбивство, вчинене повторно, настає незалежно від того, чи вчинила особа попередньо закінчене вбивство чи замах на нього.
- Постанова ККС ВС від 26 лютого 2020 року у справі № 753/19231/17 (провадження № 51-3502км19)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/87951232>

Необхідна оборона або її відсутність

- Кінцевою метою дій того, хто захищається, є захист вищезазначених цінностей. Ця мета досягається шляхом відвернення чи припинення посягання. Захист при необхідній обороні виявляється тільки в активних діях, які за зовнішніми ознаками можуть співпадати з ознаками тих діянь, які передбачені КК (наприклад, заподіяння тілесних ушкоджень).
- Визначення стану необхідної оборони в кожному конкретному випадку повинно оцінюватися судом із врахуванням всіх обставин вчиненого кримінального правопорушення, підтверджених належними та допустимими доказами.

- На переконання колегії суддів, у розглядуваній справі є підстави констатувати, що засуджений перебував у стані необхідної оборони, оскільки його дії:
 - - вчинялися з метою захисту як іншої особи, так і себе;
 - - були своєчасними та необхідними, оскільки потерпілий намагався спричинити удар та не припиняв свою агресивну поведінку;
 - - є достатніми за своїм характером, так як припинення агресивної поведінки потерпілого шляхом заподіяння підбраною біля порогу палкою одного удару по нозі свідчить про те, що оборона, яку він застосував відповідає суспільній небезпеці посягання та обставині захисту.
- Тобто дії засудженого (кількість ударів, їх локалізація, знаряддя, яким заподіяно удар) у цьому кримінальному провадженні свідчать про спрямованість на відвернення протиправних дій потерпілого, а спричинені засудженим легкі тілесні ушкодження заподіяні під час перебування останнього у стані необхідної оборони.
- Постанова ККС ВС від 15 червня 2021 року у справі №570/1055/19, провадження №51-2068км21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/98083478>

- Особа, що завдала шкоду, не може посилатися на стан необхідної оборони, якщо саме насильство було спровоковано нею ж самою, тобто було передбачуваним наслідком її власної поведінки. Окремим випадком такого спровокованого насильства є бійка, під час якої учасники застосовують один до одного насильство певного ступеня. Таке спровоковане насильство не можна вважати «посяганням» у тому значенні, яке цьому терміну надається статтею 36 КК.
- Це не виключає можливості, що особа, яка спровокувала насильство, опиниться в ситуації необхідної оборони, якщо ступінь спровокованого насильства очевидно перевищить той, який особа могла передбачити, наприклад, якщо в ситуації обопільної бійки один з учасників застосує або виявить намір застосувати значно вищий ступінь насильства, зброю або до його насильницьких дій приєднаються інші особи. У таких випадках насильство може перетворитися в «посягання», що дає право на необхідну оборону.
- Постанова ККС від 12 травня 2020 року у справі № 748/1226/18, провадження № 51-6185 км 19
<https://reyestr.court.gov.ua/Review/89479787>

Дії водія, який вчинив ДТП, поставивши потерпілого у небезпечний для життя стан, після чого з місця події втік, підлягають кваліфікації за ст. 135 КК незалежно від того, чи могла своєчасно надана допомога потерпілому відвернути настання шкоди для його життя чи здоров'я.

Постанова ККС ВС від 11 березня 2021 року у справі № 711/798/18
(провадження № 51-1352км19)

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/95616559>

Перекваліфікація судом діянь особи з ст. 126-1 КК на ч. 2 ст. 125 КК

- Межі повноважень суду щодо перекваліфікації злочину окреслені ч. 3 ст. 337 КПК, згідно з якою зміна кваліфікації допускається лише в бік покращення становища обвинуваченого, зокрема шляхом застосування кримінального закону про менш тяжкий злочин.
- Склад кримінального правопорушення, передбаченого ч. 2 ст. 125 КК є менш тяжким, аніж той, що передбачений ст. 126-1 КК.
- Закриття судом кримінального провадження у тих випадках, коли існують підстави для перекваліфікації дій обвинуваченого судом, не виправдовує легітимних очікувань особи, яка зазнала шкоди і не узгоджується із завданнями кримінального судочинства.

Перекваліфікація судом діянь особи з ст. 126-1 КК на ч. 2 ст. 125 КК

- Відмова держави від кримінального переслідування особи за наявності у її діях ознак іншого кримінального-караного діяння (менш тяжкого, ніж те, у якому їй пред'явлено обвинувачення) суперечитиме таким засадам як верховенство права, законність та диспозитивність, що призведе до безкарності винного, а особу, якій завдано шкоду, поставить у становище правової незахищеності і створить умови для повторної віктимізації.
- Постанова ККС ВС від 19 жовтня 2021 року у справі №552/2540/20, провадження №51-3807км21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/100457470>

Злочини, що посягають на волю особи

- Мотив не є обов'язковою ознакою суб'єктивної сторони злочину, передбаченого ч. 1 ст. 146 КК, а корисливий мотив, який є кваліфікуючою ознакою ч. 2 ст. 146 КК, С. не інкримінувався. Засуджений усвідомлював протиправність того, що здійснював, а саме – відкрито намагався перемістити потерпілого у невідомому напрямку без будь-яких правових підстав для цього. Адже жоден із допитаних судом першої інстанції свідків не зазначав про те, що засуджений знайомий з малолітнім чи його сім'єю, а навпаки, як потерпілий, так і очевидці злочину вказували на те, що чоловіка не знали.
- Постанова ККС ВС від 16 листопада 2021 року у справі №489/6110/17, провадження №51-1996км20

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/101211494>

Злочини, що посягають на волю особи

- Важливим для встановлення ознак складу злочину, передбаченого ст. 146 КК, є констатація того, що особу змушують перебувати в певному місці поза її волею. Таким місцем може бути не лише певний об'єкт нерухомості, а й, для прикладу, транспортний засіб, тощо. Якщо за обставинами справи очевидно у якому місці (яких місцях) потерпілий перебував поза його волею, то цей факт слід брати до уваги, констатуючи наявність або відсутність у діях особи складу відповідного злочину.
- Постанова ККС ВС від 25 січня 2022 року у справі №127/14139/16-к, провадження № 51-4343км21

Злочини, що посягають на волю особи

- Уразливий стан особи відповідно до п. 2 примітки до ст. 149 КК - це такий її стан, зумовлений фізичними чи психічними властивостями або зовнішніми обставинами, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям, збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин.
- Отже, визначення уразливого стану особи має два види: 1) стан особи, який позбавляє або обмежує її здатність усвідомлювати свої дії (бездіяльність) або керувати ними, приймати за своєю волею самостійні рішення, чинити опір насильницьким чи іншим незаконним діям; 2) збіг тяжких особистих, сімейних чи інших обставин.

Злочини, що посягають на волю особи

- Відтак висновок про наявність або відсутність такого стану потерпілого та його використання обвинуваченим під час вчинення злочину може базуватись як на результатах медичної, психологічної, психіатричної або комплексної експертизи потерпілого, що підтверджуватиме наявність у особи фізичного захворювання чи фізичної вади, особливого психологічного стану або психічного розладу, так і на сукупності доказів існування тяжких особистих сімейних або інших обставин.
- При цьому уразливий стан потерпілої особи є оціночним поняттям і його наявність визначається органами досудового слідства та суду на підставі аналізу конкретних обставин кримінального провадження.
- Постанова колегії суддів Першої судової палати ККС від 02 листопада 2021 року у справі №750/5031/18, провадження № 51-2761км21
<http://reyestr.court.gov.ua/Review/100919043>

Злочини проти статевої свободи

- Вирішуючи питання про застосування положень ст. 5 КК, висновок про те, чи скасовує закон про кримінальну відповідальність злочинність діяння, пом'якшує кримінальну відповідальність або іншим чином поліпшує становище особи, чи навпаки - встановлює кримінальну протиправність діяння, посилює кримінальну відповідальність або іншим чином погіршує становище особи, можна робити лише в контексті конкретних обставин справи, щодо конкретного діяння та конкретної особи.
- Зміна диспозицій ч. 4 ст. 152 і ч. 3 ст. 153 КК у зв'язку з набранням чинності Законом № 2227-VIII від 06.12.2017 не свідчить про декриміналізацію чи навпаки - криміналізацію окремих дій. Між попередньою та новою редакціями зазначених норм закону про кримінальну відповідальність має місце правова наступність.

Злочини проти статевої свободи

- Відповідно до ч. 1 ст. 152 КК (в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017) зґвалтування є кримінальним правопорушенням з альтернативними ознаками об'єктивної сторони. Вчинення особою різних форм статевого проникнення щодо однієї і тієї ж особи слід розглядати як одиначне кримінальне правопорушення. Якщо в межах єдиного умислу особи одні з цих форм виявилися вдалими, а ніші - ні, скоєне все одно слід розглядати як закінчене кримінальне правопорушення.
- Санкція ч. 4 ст. 152 (в редакції Закону № 2227-VIII від 06.12.2017) пом'якшує кримінальну відповідальність особи порівняно з санкціями ч. 4 ст. 152 та ч. 3 ст. 153 КК (в редакції Закону № 2295-VI від 01.06.2010), що передбачали кримінальну відповідальність за ці ж самі дії. Тому, в даному випадку, має місце застосування положень ч. 1 ст. 5 КК щодо зворотної дії закону про кримінальну відповідальність у часі.
- Постанова Об'єднаної палати ККС ВС від 07 грудня 2020 року у справі № 562/1629/17 (провадження № 51-1416кмо20)

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/93505801>

Злочини проти статевої свободи

- Сексуальне проникнення в тіло не може вважатись вчиненим за добровільною згодою в контексті супутніх обставин, якщо воно було здійснено внаслідок застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи інших, подібних до них за особливостями впливу на психіку потерпілої особи способів вчинення злочину, шляхом використання безпорадного стану.
- Встановлення факту застосування фізичного насильства, погрози його застосування чи інших способів подолання реального або попередження очікуваного опору, які фактично ставлять потерпілу особу у стан, схожий на стан крайньої необхідності, коли вона вимушено погоджується на вчинення щодо неї дій сексуального характеру під загрозою негайного заподіяння іншої істотної шкоди правоохоронюваним інтересам (власним чи третьої особи), виключає і вільне волевиявлення особи.

Злочини проти статевої свободи

- Обґрунтування винуватості особи у вчиненні зґвалтування пов'язане з доведенням змісту суб'єктивної сторони цього злочину, який виявляється у формі прямого умислу (наміру здійснити проникнення в тіло та усвідомлення того, що на це немає згоди потерпілої особи). Виконавець злочину усвідомлює, що потерпіла особа не дає добровільної згоди, зокрема і через те, що не надавав достатнього значення встановленню факту того, дає вона свою згоду чи ні, коли зовсім не замислився над цим або якщо він, усвідомлюючи, що інша особа вірогідно не погоджується, продовжував вчиняти свої дії.
- За ustalеними в правозастосовній практиці положеннями, стан алкогольного чи іншого сп'яніння жертви; її поведінка до події; нехтування нею заходами особистої безпеки; моральне обличчя потерпілої особи та спосіб її життя; аморальна чи інша віктимна поведінка потерпілої особи, яка, можливо, свідомо провокувала сексуальну поведінку злочинця з наміром припинити надалі вчинення дій сексуального характеру щодо неї, не виключають кримінальної відповідальності за ст. 152 КК.
- Постанова ККС від 08 грудня 2021 року у справі №566/1420/19, провадження № 51-326км21

<http://reestr.court.gov.ua/Review/101829946>

Злочини проти статевої свободи

- Розбещення неповнолітніх (ст. 156 КК), на відміну від зґвалтування (ст. 152 КК) або сексуального насильства (ст. 153 КК), має місце у випадку, коли обвинувачений не намагається вступити у статевий акт з потерпілою особою будь-яким способом. Якщо особа, маючи намір зґвалтувати неповнолітню особу або вчинити щодо неї сексуальне насильство, здійснила щодо неї розпусні дії, а закінчене зґвалтування або сексуальне насильство не довела до кінця з причин, що не залежали від її волі, то скоєне потрібно кваліфікувати за відповідними частинами ст. 15, ст. 152 (ст. 153) КК.
- Постанова ККС ВС від 06 квітня 2021 року у справі №758/13214/18, провадження №51-855км21

<https://reyestr.court.gov.ua/Review/96208162>

Верховний
Суд

Дякую за увагу!